

НАУКОВІ ЗДОБУТКИ ГАННИ ГОРИНЬ (ДО 80-ЛІТТЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)

Олена НИКОРАК

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0887-8929>

доктор мистецтвознавства, професор,
провідна наукова співробітниця,
Інститут народознавства НАН України,
відділ народного мистецтва,
проспект Свободи, 15, 79000, м. Львів, Україна,
e-mail: olenanykorak@gmail.com

Минає 14 років з часу відходу у засвіти незабутньої Ганни Йосипівни Горинь — відомої української вченої, етнологині, культурологині, талановитої педагогині, кваліфікованої музейної працівниці, кандидатки історичних наук, старшої наукової співробітниця, членкині НТШ, завідувачки відділу етнології сучасності Інституту народознавства НАН України (іл. 1, 2). У цій науковій установі вона плідно й успішно працювала 35 років. Спектр наукових зацікавлень і студій Ганни Горинь доволі широкий, багатогранний і різноманітний. Пріоритетом для неї було дослідження народних шкіряних промислів України й традиційних художніх промислів загалом. Займалася також вивченням допоміжних видів господарських занять українців різних регіонів, ремісничої термінологічної лексики, народного побуту, культури селянського середовища, народної релігійності та моральних устоїв, звичаїв та обрядів, знаковості традиційної культури, етнокультурних зв'язків міста і села, депортації, голодомору тощо.

Ганна Горинь зробила вагомий і цінний внесок у вітчизняну та світову науку. Вона — авторка трьох фундаментальних монографій: «Шкіряні промисли західних областей України (друга половина XIX — початок XX ст.)» (Київ, 1986); «Громадський побут сільського населення Українських Карпат (XIX — 30-ті роки XX ст.)» (Київ, 1993); «Народні шкі-

Іл. 1. Ганна Йосипівна Горинь (1941—2007)

ряні вироби українців. Витоки, становлення і розвиток традиції» (Львів, 2016).

Дослідниця опублікувала більше ста змістовних, інформативно містких, аналітичних статей, розвідок, рецензій і повідомлень. Характерною прикметою публікацій вченої є те, що вони опираються на великий фактологічний матеріал, стосуються багатоманітних проблем традиційної культури українців і мають значний інтерес для фахівців різних галузей наук, а також викладачів, студентів, магістрів, аспірантів. Ідеї, започатковані в публікаціях Ганни Горинь, здатні дати поштовх для подальших наукових розробок і ґрунтовніших досліджень.

Ганна Йосипівна — співавтор 19 колективних монографій, підручників, посібників, з-поміж них: «Бойківщина. Історико-етнографічне дослідження» (Київ, 1983); «Гуцульщина. Історико-етнографічне дослідження» (Київ, 1987); «Полесьє. Матеріальна культура» (Київ, 1988); «Українські Карпати. Культура» (Київ, 1989); «Поділля. Історико-етнографічне дослідження» (Київ, 1994); «Українське народознавство: Навч. посібн. За ред. С.П. Павлюка, Г.Й. Горинь, Р.Ф. Кирчіва» (Київ, 1994); «Лемківщина. Історико-етнографічне дослідження: у 2-х т. Т. 1. Матеріальна культура» (Львів, 1999); «Історія української культури: у 5-ти т. Т. 2» (Київ, 2001); «Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат: у 4-х т. Т. 2» (Львів, 2006); «Мала енциклопедія українського народознавства» (Львів, 2007) та ін.

Дослідницькі праці Ганни Горинь характерні гармонійним поєднанням ретельності й сумлінності в підборі джерельної бази та виваженістю, достовірністю й об'єктивністю висвітлення тих чи інших явищ культури. Свідома й патріотично заангажована вчена в своїх працях твердо відстоювала національні цінності культурної спадщини українців.

Особливої уваги й належної наукової оцінки заслуговує остання монографія Ганни Горинь «Народні шкіряні вироби українців. Витоки, становлення і розвиток традиції» (Львів, 2016). Це перша в українській науці фундаментальна праця про одне з найдавніших і найпоширеніших ремесел українців, специфіку його виробництва, типологію і стан сучасного розвитку обробки шкіряних виробів (іл. 3).

Книга містить найповніше зібрану впродовж кількох десятиліть інформацію про традиційні шкіряні

Іл. 2. Ганна Горинь в дитинстві, с. Мостове Доманівського р-ну Миколаївської обл. 1953 р.

Іл. 3. Обкладинка видання: Ганна Горинь. Народні шкіряні вироби українців. Витоки, становлення і розвиток традицій. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2016. 256 с.

Іл. 4. Постоли «ходаки», Бойківщина. Кін. ХІХ ст. МЕХП ЕП-21705. Фото Т. Гіппа

вироби українців, зокрема проаналізовані компоненти одягового призначення й доповнення до нього.

Глибоко змістовною є думка Ганни Горинь, що «у розв'язанні сучасних проблем розвитку суспільства і нації як ніколи актуальною є потреба пізнання для самих себе і для світу, хто ми, які наші матеріальні і духовні надбання, що відкладено в національну скарбницю і яке наше місце у загальнолюдській культурі. Шукаючи відповіді на ці питання, ми звертаємося до наших праоснов — до традиційної народної, зокрема виробничої культури...».

Для виявлення витоків шкіряних виробів українців авторка ґрунтовно опрацювала археологічні й літописні джерела, наукові публікації, художні тексти, мемуаристику та фольклор, музейні і приватні збірки. Крім цього від безпосередніх носіїв народних знань і традиційної культури їй вдалося записати цінні відомості, які стосуються теми дослідження. Вона виявляла, атрибутувала і ввела до наукового обігу зібрану впродовж десятиліть значну кількість оригінального фактологічного матеріалу.

Учена логічно систематизувала й науково-критично осмислила всю джерельну базу про шкіряні вироби України, яка у сукупності послужила основою для найповнішої ретроспективної характеристики різних видів і форм традиційних одягових виробів зі шкіри від найдавніших часів до ХХ століття.

Авторка докладно простежує етапи становлення шкіряних промислів — від археологічних праоснов, через кустарне виробництво, цехову організацію ремесла і вдосконалення технологій до промислового виробництва.

Окрім фахового висвітлення суто етнографічних питань, у цій монографії Ганна Горинь торкається

й багатьох мистецтвознавчих аспектів дослідження теми. Основна увага її зосереджена на аналізі художніх особливостей народних шкіряних виробів України різних регіонів, виявленні спільних і відмінних рис регіональної і локальної самобутності формотворення та декорування. Вчена докладно характеризує види, форми і способи оздоблення художніх виробів зі шкіри.

Згідно з функціональним призначенням усі шкіряні вироби українців дослідниця виокремлює в три основні типологічні групи: вироби господарського призначення (упряж, ковальські міхи, мішки для транспортування рідин та сипучих продуктів); вироби інтер'єрного призначення (чохли, матеріали для оббивки меблів, футляри, шкатулки); компоненти народного традиційного вбрання і доповнення до нього (верхній плечовий одяг — кожухи, безрукавки; взуття, головні убори, пояси, торбинки, кисети).

Оскільки, за словами Г. Горинь, «подавша диференціація виробів у межах кожної з цих груп передбачає різні підходи в аналізі, які в одній монографії не просто поєднати й логічно викласти», то в цьому виданні характеризуються лише вироби третьої групи. Вона є найчисельнішою щодо асортименту і найбільш виразною з огляду на декоративне розмаїття. Уречевлені самобутні зразки шкіряного взуття, компонентів одягу та доповнення до нього, на переконання авторки, «засвідчують багатство народних традицій та високу виробничу культуру українців».

Диференціація виробів окресленої групи здійснена за багатьма ознаками: матеріал, способи виготовлення, форма та розміри конструктивних деталей тощо. Зокрема, проаналізовано типи взуття — найбільш архаїчного за формою незшитого, суцільно кроєного (стягненого, морщеного — «постоли», «ходаки», «кербці») та похідного від нього — шитого з кількох частин (чоботи, черевики).

На різних теренах України постоли вважали буденним робочим взуттям селян (іл. 4). Однак дослідниця наводить приклади побутування їх і в міських жителів Буковини. До 30-х рр. ХХ ст. їх носили також міщани галицької Гуцульщини (Косів, Жаб'є — нині смт Верховина) тощо.

Учена відзначила, що «еволюційні процеси у цьому виді шкіряного взуття стосувалися насамперед форми носка і п'ятки, а також способів кріплення до

ноги, оздоблення». Ці найпримітніші ознаки проілюстровані речовими пам'ятками з Карпат і Прикарпаття, де вони найширше побутували й найдовше збереглися у комплексі традиційного вбрання. Відзначено варіативність конфігурацій носків постолів окремих локальних осередків Гуцульщини. Пильна дослідниця відстежила незначні місцеві відмінності й часткові зміни в еволюції форм постолів, які зумовлені передусім міркуваннями зручності. За словами авторки, з часом «первісне практичне значення забувалося і нова форма сприймалася скоріше як декоративна деталь, яка ставала традиційною».

Особливу увагу зосередила вчена на оздобленні гуцульських постолів давнішими техніками холодного, рідше гарячого, тиснення. Відзначила також застосування в деяких осередках Гуцульщини, зокрема найбільше — в с. Космач, нетрадиційних матеріалів (леліток, бісеру, пластмасових пластинок) для прикрашання поверхні постолів.

Значно більше уваги приділила Г. Горинь шитому взуттю з різних теренів України. Вона відзначила, що «в генетичному відношенні цей тип форм взуття, порівняно з попередніми, став складнішим, різноманітним і досконалим за кроєм, способом з'єднання окремих частин в єдине ціле, а також міцним і зручним в експлуатації». На основі аналізу археологічних матеріалів, літописних відомостей та етнографічної й мистецтвознавчої літератури подано ретроспективну характеристику видів та кроїв шитого взуття.

Ганна Йосипівна відстежила еволюцію крою чобіт, які за місцем побутування мали неоднакові назви: «руські», «польські», «венгерські», «черкаські» та ін. Вивчення наявних джерел дозволив Г. Горинь зробити висновки, що «у ХІХ ст. повсюдно в Україні поширеними в середовищі селян були передусім чоботи «руського крою» («прості чоботи», «хлопські», «чоботи за старовинною модою» тощо) (іл. 5, 6)

З 60-х рр. ХХ ст. зменшився попит на такі чоботи навіть у сільських мешканців, що зумовлено передусім соціально-економічними чинниками. Поява кращих гатунків шкіри промислового виробництва певною мірою сприяла удосконаленню форм взуття, кроїв, появи рантового взуття — чобіт і черевичок. На Буковині їх називали «калавирі» — це було святкове взуття селян, яке вже на початку ХХ ст. траплялося рідко. Аналізуючи інший тип взуття

Іл. 5. Чоботи, с. Баламутівка Сторожинецького р-ну Чернівецької обл. Поч. ХХ ст. МЕХП ЕП-72145. Фото Т. Гіппа

Іл. 6. Чоботи «рісовані», с. Річка Косівського р-ну Івано-Франківської обл. Поч. ХХ ст. МЕХП ЕП-72879. Фото Т. Гіппа

Подністров'я — чоботи з козячої шкіри, дослідниця відзначила не лише особливості крою, а й «оригінальність оздоблення: на передах і зап'ятках тисненні дрібні крапки, які творять «кучері» та смужки кольорової шкіри (зелено-червоної або чорно-червоної),

Іл. 7. Чоботи жіночі «сап'янці», Борщівський р-н Тернопільської обл. I пол. XX ст. МІГ КН-9978. Фото Б. Пошивайла

Іл. 8. Черевики жіночі, с. Черганівка Косівського р-ну Івано-Франківської обл. Сер. XX ст. СКМС ВЗ-002. Фото О. Никорак

яка прикривала шов по лінії вишивання передів і закінчувалася з обох боків кутасиками».

Особливу увагу звернула вчена й на таку суттєву ознаку декоративності, як колір взуття. Висока якість зумовлювала його коштовність і в часи Козаччини носити його було привілеєм козацької старшини і гетьманів. Згодом у XVIII ст. як трофей після успішних походів та перемог над ворогом дороге сап'янове взуття з'явилося і в рядових козаків та заможних верств населення. Залежно від якості шкіри та її кольору, чоботи мали назву

«сап'янові», «жовтанці», «червониці», «зелениці». Зразки такого взуття, яке входило до комплексу святкового вбрання дівчат на виданні та заможних молодиць, зберігаються в колекціях багатьох музеїв України.

Охарактеризувала вчена і такий вид рантових комбінованих чобіт з кольоровими халявами та чорними передами, які називали «чорнобривці». Як святочне взуття вони на початку XX ст. побутовували в Україні повсюдно. Однак поступово виходили з ужитку на Слобожанщині та суміжних з нею теренах, значно довше «ці чоботи затрималися в комплексі одягу Подністров'я, Буковини, Західного Поділля». Дослідниця підкреслила, що «при певній ідентичності крою й загальної форми такого взуття були й незначні локальні особливості, що найчастіше виражалися в мірі та техніці оздоблення, формі окремих деталей».

Відзначила Г. Горинь також особливості декору святкових чобіт з дуже твердими халявами, що побутовували на початку XX ст. у Східній Галичині, які називали «чоботи з лубами», «чіжми з лубами», «закочувані чіжми». Вони були оздоблені мідними цвяшками (на зап'ятку, спереду на халяві), рідше вишивкою або аплікацією шкіри. Мотиви орнаменту загальнопоширені — «кучері».

Іншим, спорідненим з чоботами видом взуття є черевики (напівчеревики), які вирізняються формою й оздобленням. Вони побутовували в різних регіонах України, були типовим взуттям міщан, і за словами Г. Горинь, «лише в XIX ст., ... з'явилося на селах, перш за все, серед міської інтелігенції — вчителів, духовенства...». Зазвичай, це було літнє святкове взуття жінок (хоча носили їх і чоловіки, як робоче взуття), яке також пройшло певний шлях розвитку і мало локальні особливості декорування. Дослідниця відзначила, що «найсуттєвішою їх ознакою були високі халяви, шнуровані збоку або спереду, які щільно облягали ногу». Верхи черевик, як і чобіт, шили з дорожчих високих гатунків шкіри й декорували різними техніками.

Цінним з наукового погляду є висновок авторки: «Остання чверть XIX ст. — це той рубіж, на якому починають зникати архаїчні риси в крою взуття, поступаючись місцем більш практичним формам, відповідним до існуючих естетичних уподобань» (іл. 7, 8)

Іл. 9. Хлопці в кептарях і чоботах, с. Делятин Надвірнянського р-ну Івано-Франківської обл. Поч. ХХ ст. Фото-тека ІН НАН України. № 11070

Іл. 10. Кептар, с. Корнич Коломийського р-ну Івано-Франківської обл. 1920—1930-ті рр. НМЛ Т-2114. Фото Т. Гіппа

Іл. 11. Кептар дитячий, м. Косів Івано-Франківської обл. Поч. ХХ ст. МЕХП ЕП-20222. Фото Т. Гіппа

Іл. 12. Кептар, Путильський р-н Чернівецької обл. Поч. ХХ ст. МЕХП ЕП-20223. Фото Т. Гіппа

Докладно висвітлила вчена еволюційний шлях хутряних безрукавок, які до ХХ ст. зберегли значну варіативність кроїв та мають різні назви. Аналоги таких виробів відомі різним народам Європи. В Україні вони найпоширеніші в Карпатах, на Покутті, Західному Поділлі, Буковині. За кроєм розрізняють давнішого типу суцільно кроєні прямоспинні безрукавки, та похідні від них, розширені від лінії пройм. Короткі прямоспинні «кептарі», типові для Гуцульщини, Західного Поділля, Буковини й рів-

нинних теренів Закарпаття. Натомість довгі й розширені до низу «бунда», «брушлак» — для Бойківщини, «кептар» — частково Покуття і Буковини, і «цурканка», «мунтян» — для Буковини. У різних осередках цих історико-етнографічних роївонів вони мали свої локальні особливості декорування різними матеріалами і техніками (іл. 9 — 16).

Аналізуючи хутряні кожухи, Ганна Горинь підкреслила, що найсуттєвішою ознакою типології цих виробів є їх крої. Відповідно до крою сформувалося

Іл. 13. Кептар жіночий, Рахівський р-н Закарпатської обл. Поч. XX ст. МІГ КН-7656. Фото Б. Пошивайла

Іл. 14. Кептар «бунда», с. Волосянка Сколівського р-ну Львівської обл. Поч. XX ст. МЕХП ЕП-74771. Фото Т. Гіппа

Іл. 15. Кептар «цурканя», Заставнівський р-н Чернівецької обл. Кін. XIX ст. МЕХП ЕП-20206. Фото Т. Гіппа

кілька найхарактерніших силуетів: прямий; розширений до низу від лінії рукавів; розширений від лінії талії. Охарактеризовано два найпоширеніших крої кожухів: «кожух тулуб'ястий» і «кожушина» (поширені в центральних і східних регіонах України); довгі та «чемеркові», «кубіцькі», «прості» (типові для західних районів). Учена відстежила еволю-

Іл. 16. Кожушок «лейбик», с. Вовківці Борщівського р-ну Тернопільської обл. 1920-ті рр. НМЛ Т-2807. Фото Т. Гіппа

цію крою та вказала на найвідоміші осередки виготовлення тулуб'ястих кожухів Київщини (Богуслав, Брусилів) і Слобожанщини (Богодухів). Такого типу кожухи, святкові, великі, довгі, вільні й розширені донизу від лінії пройми, мали широкий відкладний комір. Вони були багато орнаментовані геометричними й рослинними «квітковими» мотивами (що проілюстровано світлинами музейних експонатів у книзі). Їх шили висококваліфіковані майстри.

Характеризуючи «кожушини» відрізного в талії кожуха, Г. Горинь відзначила, що вони були приталені до стану, зі складками («вусами», «хвалда-

Іл. 17. Кожух жіночий, смт Мельниця Подільська Тернопільської обл. Поч. XX ст. МІГ КН.-12448. Фото Б. Пошивайла

Іл. 18. Кожух, Буковина. Поч. XX ст. НМЛ Т-3027. Фото Т. Гіппа

Іл. 19. Кожух, с. Дирдин Городищенського р-ну Черкаської обл. Поч. XX ст. МІГ КН.-11466. Фото Б. Пошивайла

Іл. 20. Кожух, смт Котельва Полтавської обл. I пол. XX ст. МІГ КН.-10249. Фото Б. Пошивайла

Іл. 21. Чоловік у шапці «клепані» та кожусі, с. Раковець Городенківського р-ну Івано-Франківської обл. 1936 р. Фототека ІН НАНУ № 11264. Фото Ю. Дороша

ми») від пояса до низу поли, сягали до колін або трохи нижче.

Простежила дослідниця особливості розвитку і варіативність крою таких виробів у різних осередках. Багатий ілюстративний матеріал дає можливість побачити найприкметніші ознаки декорування їх чорним чи сірим смужком ягняти, аплікацією кольоровою шкірою «сап'яном», сплетеними з вовняної пряжі «косичками» чи скрученими шнурками, об'ємними кульками «помпонами», вишиттям тощо (іл. 17—20). Висновки авторки і візуальний ряд світлин дають змогу стверджувати, що при відносно стабільній однотипності кроїв більша імпровізація спостерігається в оздобленні «кожушанок» різних центрів виготовлення та ареалів побутування.

Не обійшла увагою вчена й чоловічі головні убори зі шкіри та хутра. На основі багатого джерельного матеріалу вона фахово подала ретроспективний аналіз поширеної в різних регіонах України шапки «кучма» («зимова шапка», «шапка баранкова», «елом», «українська шапка» та ін.). Неоднакова висота і форма (конічна, циліндрична, сферична) та інші найприкметніші ознаки формували варіанти таких виробів, які в різних ареалах мали незначні локальні особливості та назви. Зокрема, на Полтавщині така шапка мала назву «забганка», на Київщині «стовбата»,

у Подільській губернії — «стовбувата». У Галичині смушеві «шапки на завісах» носили міщани. Охарактеризувала Г. Горинь і шапки «шлик», «рогата шапка», «капуза», «клепаня», «колпак», «коломийка», які в ХІХ — на початку ХХ ст. поширені були на Прикарпатті й у Карпатах (іл. 21). Такого типу ковакоподібна шапка «малахой» або «капелюх» з навушниками і підзатильником, підбита чорним або сірим смужком, були і на Чернігівщині та на Слобідській Україні.

Відзначила також дослідниця традицію ношення жіночих смушевих і соболевих шапок поверх хусток у Бережанах, Бродах, Галичі, Калуші, та районах басейну Стрия і Лімниці та на Тячівщині.

Порівняльний аналіз доступних джерел дав змогу розкрити різноманітність видів, раціональність і стійкість форм українських шапок та виявити їх подібність з головними уборами сусідніх і навіть територіально віддалених народів. Багатий польовий матеріал, відомості з фахової літератури і добра обізнаність з наявними речовими пам'ятками дозволили авторці відзначити взаємовпливи традиції виготовлення і побутування однотипних шкіряних виробів на теренах України із змішаним іноетнічним населенням.

Окремо розглядає вчена художньо-естетичну виразність шкіряних виробів, яка, за її словами, «досягається гармонійним поєднанням фактурних властивостей сировини, досконалістю форм виробу і системою засобів оздоблення». На початкових етапах виробу зі шкіри виконували головну утилітарну функцію, завдяки їхнім фізичним якостям (міцності, еластичності, теплопровідності). Натомість у процесі тривалого періоду майстри поступово «розробили багату систему засобів оздоблення одягових компонентів зі шкіри, їх орнаментально композиційних естетичних рішень».

Дослідниця ретельно охарактеризувала засоби досягнення цих чинників способами квашення, дублення, підфарбовуванням шкіри рослинними барвниками, які давали неоднакові естетичні ефекти. Ретроспективний аналіз фарбування шкіри-сап'яну різними барвниками дозволив виявити значну варіативність цього способу, зокрема на Слобожанщині й Прикарпатті.

Зосередила увагу вчена й на оздобленні шкіряних виробів хутром-смушком натурального сірого

або чорного кольорів. Крім цього застосовували й фарбоване хутро для декору кептарів, кожухів та інших кушнірських виробів. Ганна Горинь відзначила також, що ще від часів Київської Русі верхній одяг князів і бояр був оздоблений дорогоцінним хутром горностаїв, соболів. Згодом ця традиція поширилася й на вбрання козацької старшини, багатих міщан.

Не тільки шкіряний чи хутрянний, а й покритий дорогими тканинами одяг обшивали хутром куніць, норки, горностаїв, білок, чорно-бурих лисиць.

Селянство, звісно, оздоблювало кушнірські вироби дешевшими гатунками «хутра дрібних лісових звірів чи свійських тварин». Вчена заакцентувала, що з часів «Київської Русі строго регламентувалося вживання дорогих і дешевих гатунків шкіри різними соціальними верствами...». Вона виявила найсуттєвіші мистецькі аспекти декорування кушнірських виробів, «естетика..., а значною мірою і художня виразність посилюється також за допомогою таких матеріалів, як тонка теляча шкіра, без шерсті... смужки кольорового чи білого сап'яну або матеріалів, які вкладали між деталі для зміцнення шва і одночасно підкреслення конструкції виробу».

Важливо, що авторка навела приклади такого оздоблення зі Східного Поділля, Слобідської України, Київщини, Волині. Порівняльний аналіз «системи засобів художнього вирішення на кожухах та інших видах плечового одягу свідчить про те, що в кожній конкретній місцевості вони були ідентичні». Обираючи орнаментальні мотиви, ремісники орієнтувалися часто на художні стилі епохи, враховуючи при цьому специфіку матеріалу, вікові народні традиції.

Цінним з наукового погляду є перелік найвизначніших осередків кожухарства та відзначення локальної своєрідності традиції декорування, найважливіші художні ознаки якої «проявилися у гармонійній взаємодії фактурних якостей матеріалу, форми виробів, системи та прийомів оздоблення».

Серед давніх технік оздоблення шкіряних виробів без хутра авторка вказала на візерункове тиснення дерев'яними і металевими штампами, що підтверджено виявленими археологами зразками таких «побутових виробів, як футляри для ножів, порохівниць, ложок, взуття, які відносять до періоду Київської Русі». Ймовірно, схожі пам'ятки «XVI ст.

Іл. 22. Пояс «черес», Гуцульщина. II пол. XIX ст. МЕХП ЕП-16528. Фото Т. Гіппа

декоровані нескладним орнаментом із цяткок, паралельних ліній, ромбів». Подібні орнаментальні композиції зустрічалися і в XIX ст. на взутті із Черкащини, Чернігівщини.

Ерудована вчена підкреслила також, що «у XVI—XVII ст. оздоблення шкіряних виробів набуло значного поширення в інтролігаторстві й меблярстві». Зокрема вона вказала на прикрашання м'яких частин меблів орнаментом, основа якого — геометричні мотиви складного графічного трактування. А в шкіряних оправах застосовували металеві прикраси, напівкоштовні камені, емалі, які гармонійно узгоджені з фактурою шкіри і загальним колоритом виробів.

Загалом тема інтролігаторства розкрита в дисертації Юрія Станкевича. Натомість декорування обтягнутих шкірою меблів ще не потрапила в поле зору дослідників. На наш погляд, ця тема теж заслуговує окремого мистецтвознавчого аналізу.

Відзначила Ганна Горинь і високу культуру народних майстрів в оздобленні ременів «чересів», сумок, табакерок техніками «тиснення», поєднаними з різьбою, вирізуванням із підкладкою контрастних за кольором шкір, плетінням кольоровими ремінцями». Зосередила увагу дослідниця й на оздобленні святкового взуття металевими цвяшками (на «закаблуках», каблуках, іноді по краях підошов»). Вказала вона й на локальну своєрідність декорування чоловічих ременів — «чересів», жіночих «букурійок» та сумок «тобівок» металевими пряжками, кільцями та гудзичками. Гуцульські майстри віртуозно поєднували у створенні цих виробів мистецтво обробки шкіри і металу (іл. 22—26).

Загалом Г. Горинь дійшла висновку, що майстерність оздоблення шкіряних виробів найвиразніше і

Іл. 23. Пояс «черес», Гуцульщина. Кін. XIX ст. МЕХП ЕП-16561. Фото Т. Гіппа

Іл. 24. Сумка «тобівка», м. Косів Івано-Франківської обл. Сер. XIX ст. МЕХП ЕП-16628. Фото Т. Гіппа

найбагатше проявилася в кушнірстві, у пошитті кожухів і безрукавок. В арсеналі засобів оздоблення були нитки, тасьми, вовняні шнурки, сап'ян, тканина, металеві капслі, хутро. У декорюванні цих виробів майстри різних регіонів України органічно поєднували ті чи інші техніки. Найчастіше це аплікація сап'яном і сукном. Вчена підкреслила, що «високу майстерність і невичерпну фантазію у розробці мотивів, їх організації на площині засвідчили гуцульські й бойківські майстри». У кушнірських осередках Київщини, Чернігівщини, а особливо, Прикарпаття і Карпат, на переконання авторки, традиційні, оздоблені аплікаціями кожухи з кінця XIX ст. поступилися місцем вишиванням. Провідні узори виконували гладдю, козликом, стебнівкою, ланцюжковим швом.

Так, в оздобленні шкіряних і хутрових виробів, зокрема кожухів Київщини, за словами дослідниці, поєднували кілька засобів і технік: переважно сап'ян і плетені шнурки. Їм підпорядковувалися декоративні шви, вишивка козликом, нашиття вовняних гудзичків стрільчастої форми. Натомість у кожухах і кептарях Карпатського регіону «оживляли декор металеві капслі, вовняні гудзички, шкіряні або вовняні китиці, силянка...». Улюблені мотиви сформовані з трикутників і розет «мотилів», «зірничок» (Карпати), «руж», «туліпанів», «букетів», «квіток» (Подністров'я, Подніпров'я). Мотиви орнаменту, створені технікою аплікації, були у вигляді гачкоподібних «кучерів», «зубців», «листя», «раків» тощо.

У ремінях, сумках та інших виробах зі шкіри провідними мотивами орнаменту були «ріжки», «копитця», «зернятка», «пшеничка», утворені техніками тиснення, вирізування, оздоблення металом. Учена небезпідставно висловила припущення щодо спорідненості декорювання кожухів тисненням по шкірі з випалюванням на дереві, карбуванням на металі. Вона дійшла висновку, що «у розробці оздоблюваних мотивів яскраво проявилось багатство фантазії народних майстрів опертої на явища реального життя та багатівкової традиції». До таких найвиразніших за силуетом мотивів, що асоціюються з явищами навколишнього світу, належать «гадючки», «дубове листя», «букет». Інші «очевидно древні мотиви «раки», «богородиці», «хлопці», так поширені в орнаменті шкіряних виробів Карпат, теж у минулому несли певні символи, знаки оберегу». Саме ця семантика, на переконання Ганни Горинь, «забезпечувала їм довголіття поширення у багатьох видах народного мистецтва, хоча сьогодні їх символічне значення повністю втрачено, підпорядковалося законам художньої творчості».

Глибокий аналіз орнаментики досліджуваних пам'яток дав змогу Ганні Горинь дійти обґрунтованих висновків, що «в оздобленні шкіряних виробів з хутра була перевага стилізованого геометричного орнаменту, основу якого складали ламані й гнуті лінії, трикутники, півкола різної конфігурації». За спостереженням авторки, «рослинний чи стилізовано-рослинний орнамент мав більше поширення в рівнинних районах України, тоді як у напрямі до Карпат зростала його геометризація,

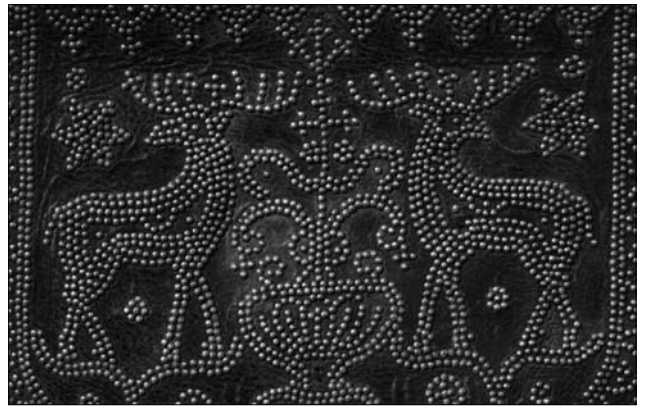
відчувалось тяжіння до симетричності й чіткості побудови».

Перевага того чи іншого взору (як і крою та форми), його варіативність у межах різних осередків визначили типологічну багатоманітність кушнірських виробів. Польові матеріали і добра обізнаність з експонатами фондів різних музеїв та приватними збірками дозволили Ганні Горинь стверджувати, що найпрецизніше оздоблювалися ті площини виробів «які підпадали під більший огляд: у кожухах — пазуха, кути пілок, спинка; на ремнях — при пряжці». Конструктивні лінії теж акцентувалися декоративними швами.

Вивчення великого масиву пам'яток дало можливість вченій говорити і про різноманітність технічних засобів та орнаментально-композиційних прийомів, однак декор завжди був підпорядкований функціональному призначенню виробів зі шкіри. А загалом — «це результат виробничого досвіду народних майстрів, їх природного хисту, ширше — естетичних смаків народу, його потенційних можливостей».

Важливе наукове значення має аналіз традиції художньої обробки шкіри в Україні другої половини ХХ ст. Авторка поетапно висвітлює тенденції й особливості її розвитку, охарактеризувала творчі здобутки провідних народних майстрів й окремих художників найважливіших осередків, головню західних областей України, Гуцульщини (Косів). Вчена найбільше відзначила тих творчих особистостей, які спричинилися до піднесення цього своєрідного мистецтва художньої обробки шкіри на вищий професійний рівень у низці інших видів декоративно-прикладного мистецтва. Вона влучно охарактеризувала принципи засвоєння і розвитку народних традицій згідно з сучасними потребами та естетичними уподобаннями. Вчена стверджує, що «традиція художньої обробки шкіри в Україні на сучасному етапі дістала нове життя і дальший розвиток».

Особливу наукову цінність має фаховий аналіз народних шкіряних виробів у контексті етнічної традиційної культури. Ганна Горинь приділила велику увагу питанням престижності певних ужиткових компонентів шкіряного вбрання, взуття, знаковості та їх семіотичному й етносеміотичному статусу в традиційній культурі українців. Вона підкреслила, що «етносеміотичне навантаження окремих компонентів чи

Іл. 25. Сумка «тобівка» (фрагмент), м. Косів Івано-Франківської обл. II пол. ХІХ ст. МЕХП ЕП-16647. Фото Т. Гіппа

Іл. 26. Сумка «ташка», м. Косів Івано-Франківської обл. Кін. ХІХ ст. МЕХП ЕП-16637. Фото Т. Гіппа

всього комплексу національного вбрання посилювалося в поліетнічному середовищі або за межами етнічної території». Не менш важливим досягненням авторки є висвітлення смислового значення кольору, матеріалу, з якого виготовлені різні вироби зі шкіри. Власні спостереження вона підкріплює також цінними відомостями з фахової літератури. Висловлює аргументовані думки, щодо статусу шкіряних виробів, який іноді кардинально змінювався, коли вони включалися в обрядові дії.

Дослідниця констатує, що «у наш час знаковість і символіка речей бідніє внаслідок спрощеного погляду на культуру, на нівеляцію її певних рис». Вона слушно зауважує, що «сучасна мода все частіше пропонує універсальність форм і видів одягу», що призводить до нівелювання знаковості за статтю.

Окрему увагу приділила Ганна Горинь вивченню виробничої лексики зі сфери народного шкіряного виробництва, яка «несе унікальну інформацію про те, з якими народами чи етнографічними групами був пов'язаний етнос в ході історичного розвитку». Вона виявила «спільність термінології по всій Україні, незважаючи на історичну долю її окремих земель; збереження архаїки, насамперед, у районах віддалених від промислових центрів і взаємопроникність культури різних етносів».

Завершується монографія Ганна Йосипівни місткими і глибокими за змістом висновками. Вона стверджує, що «народне шкіряне рукотворство України — самобутнє явище, сформоване впродовж усієї історії тими народами, які проживали на території нашої прабатьківщини, визріли тут у націю, і які мали до неї територіальну господарську, політичну, культурну дотичність». Як частка культури, воно певною мірою віддзеркалює рівень розвитку виробничих сил, побутові потреби, художньо-естетичні смаки, хист та знання українського наро-

ду, нерозривність його матеріального і духовного світу. Традиції народного шкіряного виробництва українців «відіграють важливу роль у сучасному декоративно-ужитковому мистецтві, є важливим джерелом збагачення мистецтва професійного, художньо-естетичних засобів окремої галузі промислового виробництва».

Вагомою складовою книги є фотографії творів з колекцій музеїв та приватних збірок, які суттєво доповнюють, збагачують і наглядно ілюструють думки вченої. Чорно-білі, а особливо кольорові, світлини допомагають краще побачити багатоманітність форм виробів, локальну своєрідність і варіативність декору та збагнути їх високу мистецьку цінність.

Монографія Ганни Горинь «Народні шкіряні виробни українців. Витоки, становлення і розвиток традиції» має важливе наукове і практичне значення. Вона є цінним набутком національної культури українців. Вихід у світ видання сприяє популяризації цього виду вітчизняної традиційної культури в Україні, Європі та світі.